

TANULMÁNYOK

Murádin Jenő¹

Sárdi István festőművész (1843–1901)

Külhoni akadémiákra járt, magas képzettségű festője volt Kolozsvárnak a 19. század utolsó harmadában Sárdi István. S bár nevét minden magyar vonatkozású lexikonban föllelhetjük, azon kívül, hogy emblemikus festményét Kolozsvár főterének egykori reneszánsz házairól jószerint valamennyi várostörténeti albumban megtalálhatjuk, Kelemen Lajossal szólva: „*kitűnő képességei*” mellett „*a teljesen elfelejtett emberek közé tartozik*”.²

Pályaképeének föltárása tekinthető művészettörténeti jóvátételnek is, de egyben a korszak erdélyi művészsorsai allegóriájának – remények, lehetőségek és behatároló korlátok példázatának.

Sárdi István, a torockói unitárius pap fia a Székelykő alatti alpesi szépségű faluban született, és elemi iskoláit is itt végezte. A népművészetében, építészetében és földrajzi-táji különlegességében annyira megragadó néprajzi sziget számos festőt, rajzolókat vonzott ide. Terepbejárásaik során különösen a szecesszióra alapozó gödöllői művésztelep alkotói keresték föl gyakran. Ugyanakkor hívatásos festő alig-alig került ki Torockó és a szomszédos Torockószentgyörgy ma-

¹ Murádin Jenő 1937-ben született Harasztoson, Kolozs megyében. Művészettörténész, szerkesztő, egyetemi docens, a romániai magyar képzőművészet legavatottabb ismerője. 2005-óta a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Felsőfokú tanulmányokat a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen folytatott, 1963-ban szerzett történelem-filozófia szakos középiskolai tanári diplomát. 1991-től a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán oktatott és kutatott docensi beosztásban. Több száz művészeti és kritikai írásában behatóan foglalkozott a kortárs művészettel. Számos munkája önálló kötetben és művészeti illusztrációkkal került a szakmai közönség és az érdeklődő olvasók kezébe.

² Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok*. II. köt., Bukarest, 1982, Kriterion Könyvkiadó. 330.

gyar közösségéből. Közülük Sárdi, ismereteink szerint, éppen az első, aki ezt a pályát választotta.³

A Sárdi család a festő születésekor már több mint száz éve az erdélyi unitárius egyház szolgálatában állott. Volt közöttük pap, levita (lelkészi teendőket is végző tanító), jó hangú kántor. A festő apja, a torockószentgyörgyi születésű Sárdi Sámuel (1773–1854) több eklézsiában szolgált, majd 1837-ben kezdte meg sok évig tartó lelkészi működését Torockón. Kétszer nősült, első felesége halála után Péter Borbárát vette el, akitől négy gyermeke született, közöttük István a későbbi festő. A két házasságból hat gyermek nevelkedett igencsak szerény anyagi körülmények között a torockói parókian.⁴

Sárdi István születésének dátumáról, az évszámot illetően, több helyütt eltérő adatokat találunk (1844, 1846?),⁵ csak a hónap és a nap (február 26.) tekinthető hitelesnek. Az Erdélyi Unitárius Egyház anyakönyve szerint 1843. március 1-jén keresztelték meg. Hét évvel azután, hogy apja Torockó köztisztviselőként álló és kiváló szónoki képességével kitűnt papja lett.⁶

Magától értetődő volt, hogy a jövődöbéli festő gimnáziumi tanulmányait a nagy múltú kolozsvári unitárius kollégiumban végezze. Eminens tanuló volt. Szorgalmára erkölcsi érzéke is kötelezte, hiszen a család nagy áldozattal nem csak őt, hanem fiú testvéreit is magasabb képzéshez igyekezett juttatni. Különösen kiváló rajz tehetségével tűnt ki. Ez annyira nyilvánvalóvá lett, hogy még diákéveiben, némi juttatás ellenében, megbízást kapott az alacsonyabb osztályokban a rajz tanításra, pontosabban kinevezett rajz tanár hiányában helyettesítésre.⁷ Miután 1863-ban érettségizett, ez az állása pár évre hivatalossá vált.

Pályaválasztásában ekkor még bizonytalan. Művészpályára, mely leginkább vonzotta, még nem látott távlatokat nyitó lehetőséget. Kenyeret biztosító státus a papság lett volna, követve felmenőinek példáját. Papjelöltnek jelentkezett, teológiai tanulmányokat végzett. Ugyanakkor művészi ambícióit tartotta ébren házi tanítóként végzett sikeres rajz oktatása. Mintegy két éven át tanította rajzra gróf Forgách Kálmánt és Pákei Lajost. Különösen a nála tíz évvel fiatalabb Pákei Lajos – Kolozsvár későbbi főmérnöke és legjelentősebb historikus építésze – vette nagy hasznát ezeknek a rendszeres magánóráknak. Pákei korai finom rajzai, majd ké-

³ Murádin Jenő: *Az első torockói képíró*. Korunk, 1979/12.

⁴ Péterfi Dénes: *Sárdi József*. Keresztény Magvető, 1889/985., 372–374.

⁵ Művészeti lexikonok (Thieme – Becker; Éber – Gombosi) 1846-ra teszik születése dátumát. A kolozsvári Állami tanítóképződe évkönyveiben az 1844-es évszám szerepel.

⁶ Románia Országos Levéltárának Gyulafehérvári fiókja – a Torockói Unitárius Egyház keresztelési, esketési és temetési anyakönyve, 1772–1949. 318, 379.

⁷ A kolozsvári Unitárius Gimnázium Jegyzőkönyve, 1860/253.

sei építészeti fölmérései mutatják a vonal kifejező erejére és a perspektíva törvényeiben való elmélyedésre mutató jártasságát.

A Pákei család Híd utcai házában szinte családtagnak tekintették Sárdi Istvánt. Id. Pákei Lajos, az erdélyi főkormányzók titkára széles körű műveltséggel bíró és művészetkedvelő ember volt, akinek hagyatékában saját rajzai és vízfestményei is megmaradtak. Fiában is ezt a korán jelentkező érdeklődést bátorítva hívta meg magántanítónak Sárdit. Az építész Pákei Lajosról írt tanulmányában Kelemen Lajos különösen fontosnak érezte ezt a momentumot. *„A fogékony lelkű gyermeknek otthona, a művészi becsű családi képek, az ízléses régi bútorok és házi emlékek kétségtelenül kedvező tárgyi környezetet alkottak örökölt hajlamai fejlődéséhez. De minden támogatást megkapott szüleitől is. Édesatyja Sárdi Istvánt, a későbbi jeles rajzoló- és festőművészt járatta házához fia rajzoktatójának, s mire Pákei Lajos VI. osztályos diák lett, már őt alkalmazták az unitárius kollégium elemi osztályai rajztanítójának.”*⁸

Rajzoktató és növendék közös témára is talált. Mindketten megfestették a régi unitárius kollégium egykori díszkapuját, bár talán nem feltétlenül egy időben.⁹

Tanulmányok, itthon és külföldön

Sárdi pályakezdésekor Magyarországon még nem volt hivatalos fóruma a művészeti oktatásnak. Egy-egy jelentős mestertől, vagy, mint Barabás Miklós esetében, vándorfestőtől lehetett a művészet mesterségbeli titkait ellesni. Sárdi István a Kolozsváron működő Vastagh György festőművészből találta meg akadémiai tanulmányai előtti mesterét és példaképét.

Id. Vastagh György (1834–1922) bécsi akadémiai képzettségű festőként 1858 körül telepedett le Kolozsváron, ahol bő másfél évtizedig dolgozott. Gróf Mikó Imre ajánlásával a város keresett portréfestője lett. Kolozsvári leányt vett feleségül, Schell Jozefát, akitől két gyermeke, a későbbi festő, Vastagh Géza (1866) és a szobrász, ifj. Vastagh György (1868) született. Múterme a Bel-Közép utcai régi postaházban, majd a Híd utcában volt. Sárdi, mint Kelemen Lajos írta, az 1860-as években járt hozzá, miután Vastagh a tanítványává fogadta. Ennél többet azonban nem tudunk. Csak jóval későbbi találkozásuk eseményei erősítik

⁸ Kelemen Lajos: *Pákei Lajos*. In: Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok*. II. köt. Bukarest, 1982, Kriterion Könyvkiadó, 309–312.

⁹ Kelemen Lajos: *Kolozsvár építészeti és művészeti emlékei a XIX. század közepéig*. In Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok*. Id. h. 105–164 [155].

meg egykori kapcsolatuk emlékeikben megőrzött tartósságát. Vastagh ugyanis bécsi és pesti tartózkodása után is gyakran visszatért Erdélybe, portrérendeléseket vállalt, és témákat keresett romantikus fogantatású népi életképeihez.

Az 1882-es év nyarán Vastagh György két-három hetes erdélyi tanulmányútra jött, és Kolozsváron nyomban egykori tanítványát, Sárdit kereste meg. A külföldi tanulmányai után magabiztosan dolgozó Sárdival egy monostori cigányleányról készítettek színvázlatokat.¹⁰ Röviddel ezután Vastagh, Sárdival és Demjén László kolozsvári könyvkereskedővel Radna vidékére utazott cigány és román típusokat rajzolni.¹¹

Mindezt évekkkel megelőzte az a hároméves németországi akadémiai képzés, amelynek Sárdi István szerencsés ösztöndíjas résztvevője lehetett. A történetek hátterét abban kereshetjük, hogy Pesten a kormány megbízásából Keleti Gusztáv, a festő és műkritikus, a művészeti élet szervező egyénisége, hozzákezdett a Mintarajz-tanoda és Rajztanárképző (a főiskola elődje) létrehozásához. „Rajztanárokat akart nevelni, de előbb – Lyka Károly fordulatot fogalmazásában – szüksége volt olyan festőkre, akik a nevelőket fogják nevelni. Kiválasztott tehát egynehányat közülük, ezeket tisztességes ösztöndíjjal külföldre küldte tanulni: Nürnbergbe és Münchenbe.”¹² Így került Sárdi István több pályatársával együtt 1870-ben a nürnbergi Kunstschuléba, majd a harmadik évben kötelezően a müncheni akadémia-ára.

A nürnbergi tanulóévekről az ugyancsak erdélyi származású Kacziány Ödön számolt be egyik írásában, megjegyezve, hogy Sárdi „nagy pontossággal” látogatta az előadásokat. „Együtt éltek ez idő tájt a híres Kreling¹³ direktor (szobrász és festő, Kaulbach veje) jogara alatt Nürnbergben Greguss János (a Mintarajz-tanoda tanára később), Irinyi Sándor (szegedi, később pécsi tanár), Kohányi Antal (budai tanár) és Sárdi István (a kolozsvári tanítóképezde tanára, Erdélyben jó nevű arc-képfestő)”¹⁴

A festő életében a következő év olyan fordulatot hozott, amely elkísérő emléke lett egész pályáján.

Talán Paál László példáját követve, 1871-ben Düsseldorfba ment, és Munkácsy közvetlen környezetébe került. A vele egyidős, de a *Siralomház* és a *Tépés-*

¹⁰ Vastagh György. Magyar Polgár, 1882/153., 4.

¹¹ Vastagh György. Ellenzék, 1882/155., 3.

¹² Lyka Károly: *Magyar művészet Münchenben 1867–1896*. Művelt Nép Könyvkiadó, 1951. 37.

¹³ August von Kreling (1819–1876) német festő, szobrász és művészpédagógus, 1853 óta a nürnbergi Kunstschule tanára.

¹⁴ Kacziány Ödön: *Gyulay László*. Művészet, 1911/6., 261–265.

csinálók című festményeivel már komoly nemzetközi sikert aratott Munkácsy nagyon megkedvelte az ambiciózus erdélyi fiatalembert. Mint az unitáriusok nagy múltú folyóiratában, a Keresztény Magvetőben olvasható, „közöttük a legmelegebb barátság fejlődött ki”.¹⁵ Munkácsy a saját műtermében adott helyet neki, és alighanem képei másolásával valamelyes keresethez is juttatta. Amikor pedig 1871 őszén Párizsba költözött, a *Siralomház* egyik szignált vázlatát, névre szóló ajánlással, és a festőállványát ajándékozta Sárdinak. Ezt az összecsukható festőállványt Sárdi magával hozta Kolozsvárra, és családja csak nagy anyagi szorultságában vált meg fájó szívvel tőle. Amint arról egy, a két világháború közötti riport beszámolt, az állvány sokáig megvolt. Sárdi családjától egy Jakner Andor (1873–1943) nevű festő és fényképész vásárolta meg, és Kossuth Lajos utcai kis fotóműhelyében dolgozott rajta. A történet hitelességét erősíti, hogy Jakner nem csak az állvány eredetéről, de az akkor már három évtizede elhunyt Sárdi Istvánról is minden fontosabb adatot tudott.¹⁶

Jellemző Munkácsy habitusára, hogy festőbarátja sorsáról később is érdeklődött. Mikor megtudta, hogy Sárdi kolozsvári tanítóképezdei rajztanár lett, lehangoltan jegyezte meg: „*Ott el fog szürkülni*”.¹⁷

A rajztanári elszigeteltségben működő festőt lelkesítették Munkácsy világraszóló sikerei. Az 1882-es év elején Pestre utazott, hogy megtekintse egykori pártfogójának ünnepi fogadtatással szervezett kiállítását.

A kötelező záróév a müncheni akadémián Sárdi festészetének első ismert és kielégtető eredményeit hozta meg. Erről e tanulmányban még szó lesz. Sárdi 1872. november 1-jén iratkozott be a bajor királyi akadémia¹⁸ festészeti osztályára, és az 1873-as év jó részét is ott töltötte. Vezető tanára, mint több más magyar növendéknek, a müncheni akadémián 1866-tól működő Wagner Sándor lett. A nürnbergi Kunstschuléval szemben, ahol főleg az iparművészetre és szakrajzra fektették a hangsúlyt, ez az iskola a rajz- és kompozíciós készséget fejlesztette, a művészi látás mibenlétére oktatta a növendékeket.

¹⁵ Sárdi István. Keresztény Magvető, 1901/2., 118.

¹⁶ Munkácsy Mihály festőállványa egy kolozsvári arcképrajzolónál. Erdélyi Szemle, 1930/11., 13–14.

¹⁷ Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok*. II. köt. Bukarest, 1982 Kriterion Könyvkiadó 330.

¹⁸ Lyka K.: id. h.; Somogyi Miklós: *Magyarok a müncheni akadémián 1824–1890*. Művészet, 1912. XI. évf. 5. sz. 178–188.

Tanári katedrán

Külföldről hazatérve, mint akadémiai képzettségű festőt, miniszteri rendelettel nevezték ki a Kolozsvári Állami Tanítóképezde rajztanárává. Ideiglenes tanári kinevezése 1874. március 12-én kelt, s véglegesítését 1881. április 8-án iktatták.¹⁹ Pár év után, előbb szintén ideiglenesen, majd 1884-től véglegesítve az Állami Tanítónőképző Intézetnek is tanára lett.²⁰

Évek során át egyházával sem szakadt meg bensőséges kapcsolata. Unitárius egyházi tanácsossá választották.

A tanári pálya megélhetését biztosította. Erre a biztonságra igencsak szüksége volt, miután családot alapítva Balogh Irmával kötött házasságából Olga nevű leánya is megszületett.

A rá jellemző lelkiismeretességgel a tanári katedrát, még ha sok idejét elrabolta is, a festészet mellett hivatásának fogta föl. Diákjai kedvelték, és ő igyekezett a rátermettebbeknek állandó biztatást nyújtani.

Elemző írásával világította meg a rajzoktatás helyzetét abból az alkalomból, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter, Trefort Ágoston utasítására 1875-ben országos rajzkiállítás és a rajztanárok számára vitafórumot szerveztek Budapesten. A kolozsvári Magyar Polgár című lapban Sárdi három folytatásban megjelent írásának lényegbe vágó következtetése szerint a rajztanulás *a műértelem kifejlődésének* leghatásosabb útja. Ez vezethet oda, hogy ha tárlataink lesznek vidéken is, befogadásuk „*a valóságos szellemi szükséglet magaslatára*” emelkedik majd.²¹

Pár évvel később *A közízlés nevelése* címmel tartott felolvasást a Kolozs megyei tanítótestület 1882. október 30-i közgyűlésén. Előadását ugyancsak háromrészes írásban, a Kolozsvári Közlöny hasábjain tette közzé. A minden vonalon elburjánzó giccses termékek ellen emelt szót, és a helyzet javulását ezúttal is a rajzoktatásban és művészi nevelésben látta. Hiányolta a megfelelő iskolai rajztermeket, sürgette felszerelésük korszerűsítését. Különösen érdekes, ahogyan az ízléses formaalkotást és díszítést a gyáripari termelésen is számon kérte. Mintha csak a formatervezés, a dizájn alapelvét fogalmazta volna meg, meglepően ko-

¹⁹ Értesítvény – M. kir. Állami Tanítóképezde. 1880/81., 22.

²⁰ A Kolozsvári M. kir. Áll. Tanítónőképző-Intézet huszonöt éves fennállásának története, 1870–1895. 33.

²¹ Sárdi István: *Középtanodai és képzőművészeti rajzoktatásunk*. III. rész. Magyar Polgár, 1875/207., 2.

rán. Fontos lenne az – hangsúlyozta – hogy „az ipar a művészet tüze mellett művészeti iparrá váljék”.²²

Sárdi István feledhetetlen érdeme, hogy legtehetségesebb növendékének, a magyar művészet későbbi kiváló alkotójának, a festő Nagy Istvánnak rátermettségét fölismerte, és ambícióit bátorította. Nagy István 1888 őszén kezdte meg tanulmányait a kolozsvári tanítóképzőben, és Sárdi az I. és III. évben tanította osztályának a szépírást és rajzot. Betegeskedése miatt azonban az 1889–90-es tanévben hosszabb szabadságra ment, és Nagy István képezésének esztendejében (1891–92) már teljesen kimaradt. De tehetséges diákja a tőle tanultaknak igencsak hasznát vette. Olyan technikai készségre tett szert, hogy társainak rajzfeladatait is olykor szívesen átvállalta. Egyik osztálytársa, Beszterczey György emlékezett erre. „Minden szabadidejét a zongora vagy a rajztábla mellett töltötte. [...] Nekem mind a 4 évben összes szabadkézi rajzaimat Nagy Pista barátom rajzolta, kölcsönös vizontszolgáltatás fejében.”²³

A fiútanító-képző Lázár utcai régi kopott épülete nagy háromholdas kertben állott, amely akár tájképezésre is csábíthatott. Ezerkötetes könyvtárukban folyóiratokat is járattak, köztük a rengeteg képet közlő Vasárnapi Újságot. Ide küldött be korai rajzaiból Nagy István, hogy az azokra fölfigyelő, a korábban Sárdit is támogató Keleti Gusztáv akadémiai tanulmányokra biztassa.²⁴ Sárdi tanítványa volt, és egyben Nagy István osztálytársa, Orosz Endre, a későbbi jeles helytörténész és régész, az Erdélyi Néprajzi Múzeum őre.

Közélet, kiállítások

Sárdira a kor művészeti megmozdulásait illetően minden közügyben számítani lehetett. Míg egészségi állapota engedte, kivette részét a gyarapodó kolozsvári művészközösség törekvéseiből. A legelsőik egyike volt, aki az 1870-es évek elejétől a Budapesttől távol élő alkotók közös kiállításainak szervezését ösztönözte, létezésük legfontosabb életjelét látva bennük.

Erdélyi városokban a század utolsó negyedében kezdett éledezni a vidéki városok kis alkotói közösségének igénye a nagyobb nyilvánosságra, közös bemutatkozásokra. Jellemző az a fölvetés, amelyre 1880-ban egy kolozsvári lapban bukkanhatunk rá. „Miért ne rendezhetnének az erdélyrészi festők egy kiállítást?

²² Sárdi István: *A közízlés nevelése*. III. rész, Kolozsvári Közlöny, 1882/206., 1–2.

²³ Beszterczey György polgári iskolai tanár levele özv. Nagy Istvánnéhoz, 1939. március 27. A Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 9435/58.

²⁴ Murádin Jenő: *Nagy István*. Bukarest, 1984, Kriterion Könyvkiadó, 23–26.

*Csak Melka, Kőváry, Sárdi képeiből szép kis szobát lehetne megtölteni. Hátha Vastagh is küldene képeket!*²⁵

Ezután még három évig várni kellett, míg a Kolozsváron szervezett első nyilvános kiállításra sor kerülhetett. Ez olyan formán jött létre, hogy a helyi festőközösség tagjai meghívottakként csatlakozhattak az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat kezdeményezéséhez. Az erdélyi viszonyokat jól ismerő gróf Zichy Jenő a Képzőművészeti Társulat negyven tagjának közel 250 alkotásából szervezte meg a kolozsvári tárlatot, s ehhez társították a kolozsváriak, Melka Vince, Kőváry Endre és Sárdi István munkáit. A kiállítás a Római Katolikus Lyceum termeiben 1883. február 8-án nyílt meg. A pesti kiállításrendezők végig látogatták a kolozsvári műtermeket, és az említett három festő maga is tevékenyen részt vett a tárlat installációjában.²⁶ Sárdi már nem volt egészen ismeretlen a nagyrészt pesti műcsarnoki festőket összefogó Képzőművészeti Társulat tagjai előtt. *Olvasó nő* című festményével 1876-ban jelen volt a társulat Szegeden szervezett kiállításán.

A tárlat katalógusa szerint Sárdi tíz olajfestményével jelentkezett, köztük Münchenből hazahozott munkáival is. Ezek között voltak portrék (Deák Ferenc, Sámi László képmásai), kompozíciós témák (*Pihenés vadászat után*, *Csikós, Vasárnap reggel*, *Téli estvén*) és egy női akt-tanulmány.²⁷

A Deák Ferenc-képmás, bizonyosan közületi megrendelésre 1878-ban készült, és már akkor az Erdélyi Nemzeti Múzeum tulajdonából került a kiállításra. A 164×112 cm-es nagyméretű álló térdkép az egyetlen, amely az 1883-as kiállításról, az ott bemutatott Sárdi-festményekből ma is múzeumi gyűjteményben maradt meg.²⁸ A zöldes háttérben megjelenített tipikus 19. századi alkatú férfi fejét kissé jobbra fordítva tekint a jövőbe, jobb kezében a császárhoz intézett folyamodványát tartja.

Kolozsváron, a Bánffy-palotában berendezett képtárba került idős férfi portréja, (1884) feltehetően id. Szilágyi Ferencnek (1762–1828), a kolozsvári Református Kollégium egykori neves klasszika-filológiai professzorának állított em-

²⁵ Bayard: *Egy kolozsvári műteremben*. Ellenzék, 1880/13., 1–2.

²⁶ Murádin Jenő: *Kolozsvár képzőművészete*, Sepsiszentgyörgy, 2011, ARTprinter Könyvkiadó, 60–62.

²⁷ Képkiallítási kalauz, 1883.

²⁸ *Deák Ferenc képmása*. Olaj, vászon, 164×112 cm, j.j.l. Sárdi 1878. Kolozsvári Művészeti Múzeum, ltsz. MAD 368.

léket. Az őszes körszakállal, bajuszosan, sötét ruhában, fehér ingmellel megfestett férfi portréja erősen sérült állapotban maradt meg.²⁹

Sámi László (1817–1881), az 1848-as forradalmi idők harcosa, a kolozsvári Református Kollégium történelemtanára arcképeinek megörökítésére Sárdi kapott megrendelést. Az 1882-ben elkészült festmény már csak a megnyitó után került a kiállításra.³⁰

Mint képzett festő, a tanítóképző tanára többször kapott megrendelést a nagyszámú képpel illusztrált pesti Vasárnapi Újság szerkesztőitől, kolozsvári eseményeket és helyszíneket megörökítő rajzokra. Ezek a képek, a cinkográfia föltalálása előtt, fametszetes áttételben jelentek meg. Ez a módszer valóban éles kontúrú reprodukciókat eredményezett, de az áttétel folyamán a kép sokat veszített rajzi frissességéből, árnyalt hamvasságából. Ilyen korai képe volt Sárdi Istvánnak *Kolozsvári temetőből* című műve, nyomban müncheni tanulmányai után, 1875-ből. A Pollák Zsigmond fametszetes kliséjében megjelent kép előterében gr. Kendeffy Ádám oroszlanos síremléke látszik, a gr. Mikó- és gr. Bethlen Domokos-kripta között.³¹ A *kolozsmonostori Magyar királyi tanintézet* című Sárdi-rajz 1880-ból táji háttérrel és egy gereblyét vivő földműves alakjával valamivel oldottabb áttételű,³² de mindkettőn inkább csak a hibátlan rajzi megoldás utal a képzett alkotóra.

Még körülményesebben követhető Sárdi Kolozsvár nagy égését megörökítő festményének átváltozása. A drámai hatású képen – melynek eredetije elveszett – hatalmas lángnyelvek törnek az égig, míg az előtérben leégett háztetők kéményei meredeznek. Mivel a festményt nehezebb lett volna Pestre szállítani, Tauffer Gyula kolozsvári fényképész készített róla felvételt, s ezt tette át fametszetű dúcra Pollák Zsigmond a Vasárnapi Újság számára. A fényképről azután levelezőlap nagyságú másolatokat készítettek és terjesztették.

A tűz az északi városfalhoz tapadó Hosszú-Szappany utcában 1876. április 22-én tört ki. Az erős szélben a lángok tizenegy utcát emésztettek el, s a pusztulás más városrészekre is kiterjedt. Sárdi az unitárius templom tornyából rajzolta az égő város látványát, amelyet azután a fentebb említett képen örökített meg.³³

²⁹ Férfiportré, olaj, vászon, 117×83 cm, j.b.l. Sárdi I. 1884. Kolozsvári Művészeti Múzeum, ltsz. MAD 232.

³⁰ *A kéпкиállítás*. Magyar Polgár, 1883/45., 4.

³¹ Vasárnapi Újság, 1875/44. 692. j.j.l. Sárdi 875.

³² Vasárnapi Újság, 1881/11., 164. j.j.l. Sárdi 1880.

³³ *A kolozsvári tűzvész*. Vasárnapi Újság, 1876/21., 327. (Sárdi István illusztrációjával.)

Ez a borzasztó látvány, az égő házak és földönfutóvá lett emberek képe nyomasztó emlékként maradt meg benne. Ezt igazolhatja, hogy a Torockót 1887. május elsején pusztító tűzvész után a károsultak megsegítésére *Torockói menyecske* című képét ajánlotta föl. A festményt az EMKE által szervezett képsorsoláson vásárolták meg, és a bevételt a tűzkárt szenvedett torockói iskolának juttatták el.³⁴ A tüzet, amely 56 házas telket pusztított el és négy emberéletet követelt, az unitárius parókia udvarán játszó gyermekek okozták.³⁵ Az a táji környezet és szülőhely semmisült meg, ahol a festő gyermekkorát töltötte.

Sárdi számos portrémegrendeléshez jutott. Erre volt az akkori társadalomban a legnagyobb igény. Ezek a művek közületi vagy ritkábban családi megbízásból készültek. 1876-ban a kegyeleti emlékezés okán rendelték meg tőle az az év szeptember 16-án elhunyt gróf Mikó Imre portréját. 1877-ben az unitárius egyház számára festette meg a két évvel korábban elhunyt Kriza János püspök arcképét. 1885-ben a Kossuth-kultusz jegyében készült el a turini remete portréjával. Ezt a Kossuth-képet egy üzlet kirakatában (mint ez akkoriban szokásos volt) ki is állította.³⁶ Valamivel korábban készülhetett el báró Jósika Lajos, Torda vármegye főispánja és az erdélyi sportélet nagy támogatójának arcképével. Ez a megrendelés alighanem összefüggött azzal a megbízatásával (1882), hogy Torda – Aranyos vármegye címerét megfesse. Egy közelebről keltezhetetlen rajzon megörökítette báró Kemény Simon képmását.³⁷ 1887-ben Kiss Sándor, a kolozsvári Kereskedelmi Akadémia neves igazgatója állt modellt a festőnek egy, valószínűleg a családnak szánt portré elkészítéséhez.

Akadtt azután egészen különleges megbízatása is. Az emigrációból hazatért gróf Teleki Sándor kezébe került egy kis füzet, melybe az Olmützben raboskodó Tóth Ágoston 48-as ezredes emlékezetből berajzolta Bem József altábornagy képét. A kisméretű színes rajz annyira megtetszett Telekinek, hogy Sárdival kilencszeresére fölnagyíttatta, *“arcvonásai hűségére ömaga ügyelvén fel”*.³⁸ Végakarata szerint Teleki ezt a képet a kolozsvári 48-as Ereklýe Múzeumra hagyta. Sárdi a

³⁴ Pákéi Sándor József: *Az EMKE megalapítása és negyedszázados működése 1885–1910*. Kolozsvár, 1910. 337.

³⁵ *A torockói tűzvészről*. *Ellenzék*, 1887/101., 2–3.

³⁶ *Sárdi István*. *Ellenzék*, 1885/82., 3.

³⁷ A br. Kemény Simonról készült portrét a Pásztortűz folyóirat 1926/7. száma reprodukálta.

³⁸ Nagy Sándor: *Háromszék önvédelmi harcza 1848–49*. Kolozsvár, 1896.

képet azután fára is átrajzolta, amelyet Bálint Benedek metszett át nyomtatásra alkalmas klisére.³⁹ A fametszetes kép az eredeti füzet tulajdonosa,

Nagy Sándor, volt 48-as tüzér hadnagy, később hídvégi református lelkész 1896-ban kiadott könyvének (Háromszék önvédelmi harcza 1848–49) címlapjára került, és megjelent a kolozsvári Történelmi Lapokban is (1897. 1. sz.).

A polgárosodó Kolozsvár jószerint minden társadalmi-művészeti kezdeményezésében ott találjuk Sárdi István nevét.

Már Münchenből való hazatérte után részt vállalt, a szervezők fölkérésére, a kolozsvári „*Ipari és ipartörténelmi kiállítás*” rangosabbá tételében. Az 1877-es év végén szervezett mintavásár-szerű rendezvényen a fényképészet (Veress Ferenc), a művészi kerámia és porcelánfestés (Br. Bánffy Ádám, Fischer Vilmos), a könyvnyomtatás (Beer Lipót) legújabb eredményeit mutatták be, néhány festménnyel is élénkítve a berendezett termeket. Sárdi *Alvó vadász* című festményét és Kőváry Endre néhány képét állították ki.⁴⁰

A kolozsvári Mátyás-szobor fölállításának hosszas előkészületei idején megválasztották a szoborbizottság tagjának. Egy írásában azzal élesztgette a lankadó akaratot, hogy beszámolt a kezdeményezés előzményének számító müncheni Schwanthaler-szobormintáról. Mint müncheni diák – mesélte – a neves szobrászdinasztiáról elnevezett Schwanthaler utcában lakott. Egy napon betért a Schwanthaler Múzeumba, ahol meglepődve találkozhatott a pesti Mátyás-szoborbizottság megrendelésére még az 1840-es években elkészült kismintával.⁴¹

Bár Sárdinak önálló kiállítása nem volt – ebben a korai korszakban ez különben is ritkaságnak számított –, az alkalmat nem mulasztotta el, hogy közösen szervezett tárlatokon részt vegyen, és megvalósulásukat maga is segítse.

Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat második kolozsvári kiállítása 1890 tavaszán úgy jött létre, hogy helyi kérelemre, dr. Concha Győző egyetemi tanár szorgalmazására, Kolozsvárra irányították a kormány által a Múcsarnok téli tárlatáról megvásárolt műveket. Ehhez csatlakozott a kolozsvári művészközösség néhány tagja, Sárdi István, Kőváry Endre, Peielle Róbert, Gráf Jakab. Az 1890. április 1-jén megnyílt kiállítást, mely a Széchenyi téri tornacsarnokban

³⁹ *Szentkatolnai Bálint Benedek*. (Szerk. Borcsa János), Kézdivásárhely, 1998 Ambrózia, 12.

⁴⁰ Justus: *Kolozsvári ipar- és ipartörténelmi kiállítás*. Kelet, 1877. dec. 20. 291. sz. 1213.; *A műipar és történelmi osztályból*. Kelet, 1878/62. sz. 3.

⁴¹ Sárdi István: *Hunyadi Mátyás szobra*. Magyar Polgár, 1882/175. sz. 5.

mintegy két hétig tartott nyitva, Telepy Károly, a Képzőművészeti Társulat mütárosa rendezte, Sárdi és Kőváry példás segítségével.⁴²

Ez a forgatókönyv – budapesti művészek és a helyi közösség együttes fellépése – ismétlődött meg a Nemzeti Szalon 1895. május 19. – június 3. közötti kolozsvári tárlatán. A kiállítást Kacziány Ödön és Vastagh György szervezte az Unió utcai Vigadó, a Redut termeiben. Őket segítette, különösen a kiállításra alkalmatlan termek falfelületeinek átformálásában, Sándor József (1853–1945) az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) alelnök-főtitkára, az erdélyi kultúrmozgalmak mindenese. Sándor József baráti kapcsolatban állott Sárdival, tíz évvel korábban az EMKE megalakulása (1885) tömegjelenetének képi ábrázolásával bízta meg. A nagybeteg festőtől, aki személyesen már évek óta nem lehetett jelen kiállításokon, pártfogója a tárlaton bemutatott *Esti tájkép* című festményt vásárolta meg.⁴³

Föllelhető művek, szétszóródott hagyaték

Betegsége miatt Sárdi már a nyolcvanas évek vége felé mind kevesebbet dolgozott. Festményei és rajzai döntően nagy részéről csak címbeli említésekből tudunk. Monografikus bemutatása ezért szűkül le szükségképpen erre a vázlatos pályarajzra.

A festő első ismert képe egy ülő férfi akt, amelyet minden bizonnyal még müncheni tanulóévei idején festett és hozott haza.⁴⁴ A kolozsvári Művészeti Múzeum dokumentációs alapjába került kép a növendékek számára beállított modellt ábrázol, a kéz- és láb-rövidülések szándékosan nehéz, tehát próbára tevő pózában.

Keltezett, aláírt, már kiérlelt munka az *Alvó kislány*. Ez is a fentebb említett közgyűjteményben, a kolozsvári képtárban kapott helyet.⁴⁵ Oldott festőiségével immár biztos kezű festőre utal, ugyanakkor arra is példa, hogy az alkotó hogyan távolodott el a historizmus müncheni akadémiai sémáitól. Tíz év körüli kislányt örökített meg a képen, ahogyan fehér támlájú díványon egy csendes órában elszunnyadt. Fejét balra hajtja, alig éreztetett mosollyal mintha álmodna. A háttér

⁴² *Kéпкиállítás Kolozsvárt*. Ellenzék, 1890/74. sz. 3.

⁴³ *A festészeti kiállítást...* Erdélyi Híradó, 1895/118., 4.

⁴⁴ Kolozsvári Művészeti Múzeum, ltsz. FD.336. – A festmény az Erdélyi Nemzeti Múzeum Beszerzési Naplója szerint (BN. I/7580) a régész Roska Márton ajándékként 1908-ban került az EME képtárába.

⁴⁵ *Alvó kislány*, olaj, vászon, 45×36 cm, j.b.l. Sárdi /München, j.l. Laczinak Stefi 1873. Kolozsvári Művészeti Múzeum, ltsz. MA. 4875.

hideg kék színével a kislány nyakában kéesszürke kendő világosabb színe felel, sötétbarna haját világosabb tincsek élénkítik. A festmény keletkezésének helyét és idejét felirata jelzi: München, 1873.

A festő számára München nem csak az akadémiát, a művészképzés alapos tudást biztosító fórumát jelentette. A bajor főváros mozgalmas művészeti élete a messzebbre mutató tájékozódás lehetőségét, szemhatárának tágulását is biztosította. A Glaspalast 1869-es nemzetközi kiállítása, amelyen barbizoni mesterek, de Manet és Courbet műveiből is láthattak, igencsak fölkaparta a szenvedélyeket. Az akadémizmus langyos biztonsága helyett jó néhányan ebben az új szellemű festészetben látták a jövő útját. Wilhelm Leibl, az akadémista Piloty legtehetségesebb növendéke kilépett a Piloty-iskolából. Ugyanígy érzett Szinyei Merse Pál is. A táj és természet művészi megjelenítése került előtérbe a narratív történelmi témák helyett. Igencsak fontos tájékozódási mérföldkő, hogy Szinyei 1872–73-ban festette meg élete fő művét, a *Majálist*. És pontosan ez az az idő, amikor Sárdi István utolsó ösztöndíjas évét töltötte Münchenben.

A történetek élesen rögzítődtek a festő emlékezetében. Sárdi 1879-ben még egyszer ellátogatott Münchenbe, ahonnan a Glaspalast egy újabb, nagyobb szabású kiállításáról tudósította az egyik kolozsvári lapot. Ebben írta le a nagyon is árulkodó mondatot: „*A németeket tisztetem, de a franciák előtt hódolok.*”⁴⁶

Az a műteremből kilépő természetlátás, amit Courbet olyan lelkesen hirdetett Münchenben, nyomot hagyott a magyar növendékek soraiban, s majd látványosabban a Hollósy-körben.

Sárdinak kínálva kínálkozott a szülőföld páratlan természeti szépsége. Hazalátogatásai során újra meg újra megcsodálta a Székelykő megunthatatlan színeváltozásait, a reggeli napkeltétől a délutáni hosszú árnyékokig.

Tájképtémákat kínált az erdőkön áthaladó szurdoki szoros s az Ordaskő és Tilalmas szintén erdős oldala a Székelykővel szemben.

A kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratára örzi Sárdi vázlatkönyveinek egy részét. Ezek is eligazítanak témáiról, érdeklődése köréről. Kimunkált rajz, önállóan tekinthető mű azonban kevés akad e füzetekben. Ritka kivételnek számít *A szilágynagyfalui malom* című ceruzarajza 1877 nyaráról keltezve.⁴⁷ A magas nyárfák és fűzek előterében áll a zsindefedelő malom épülete hatalmas vízikerekekével. A hibátlan rajz mutatja Sárdi tehetségét és ábrázoló erejét.

⁴⁶ Sárdi István: *A müncheni művészeti kiállítás*. Kelet, 1879/199., 795.

⁴⁷ Ceruzarajz, 150×230 mm, j.j.l. Szilágy-Nagyfalu 877 aug. 4. Sárdi István vázlatkönyvéből a kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratában, ltsz. MS. 2678.

Sárdi azon vázlatkönyvei, melyekbe lényegesen kidolgozottabb rajzai kerültek be, ma már föllelhetetlenek. Pedig ezek a füzetek, szám szerint három darab, helyet kaptak egy átgondoltan összeállított, rangos kiállításon. 1941 őszén Felvinczi Takács Zoltán, a kolozsvári egyetem művészettörténeti tanszékének vezetője szervezte meg a nagyszabású *Erdélyi művészeti kiállítást*, a kolozsvári Egyetemi Könyvtár termeiben, amelynek képzőművészeti anyagában ezek a vázlatkönyvek is helyet kaptak.⁴⁸ Úgy tűnik, éppen ezek a füzetek kerültek át valamilyen módon a Piarista Főgimnázium (ma Báthory István Líceum) rajzszerterárába, amelynek tetőzete az 1980-as években beomlott, nagy pusztulást okozva a szerter értékes rajzgyűjteményében. Ekkor tűntek el a vázlatfüzetek. Ezekről végül is csak annyit tudunk, amennyit E. Szabó Ilona, a kolozsvári képtár muzeológusa eltűnésük előtt feljegyzett róluk. Eszerint a festő portrékat, városképeket, épületekről, kastélyokról, templomokról készített vázlatokat, temetőrészleteket és népművészeti vonatkozású rajzokat (például *Kalotaszegi pártás leány*) rögzített bennük, és képmásolatok készítésére is használta.⁴⁹

Még nagyobb veszteség, amit a hagyaték tárgyi emlékeinek eltűnése okozott. Sárdi halála után egy évtizeddel, 1911-ben a régész Roska Márton (az 1940-es évek elején az Erdélyi Nemzeti Múzeum igazgatója) az akkor már az ő tulajdonába került hagyatékából 56 darabot a múzeum képtárának ajándékozott. A múzeum Beszerzési Naplójában ez a tétel a BN.II/6187 – II/6243 iktatószámok alatt szerepel. Többségben vízfestményeket és ceruzarajzokat tartalmaz Torockóról, Torockószentgyörgyről, Járászurdokról.⁵⁰ A következő, 1912-es évben még egy beszerzést találunk a nyilvántartásokban. A múzeum Sárdi *Tanulmányfej* című olajfestményét vásárolta meg a festő leányától, Sárdi Olgától. (BN II/8771)

Az EME képtárának évtizedes hanyattatásai során e művek szintén eltűntek. A leggondosabb nyomozás során is csak jelentéktelen rajzokat, inkább tanítási ábrákat sikerült a mai Erdélyi Történelmi Múzeum kevés számú képzőművészeti anyagában föllelni.

⁴⁸ *Erdélyi művészeti kiállítás, 1941*. Katalógus, Felvinczi Takács Zoltán előszavával, 40. old.

⁴⁹ *A festő rokona, Búzás Pál adatgyűjtése*. Művelődés, 2009/4., 8–10.

⁵⁰ Murádin Jenő: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület képtára*. In *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei*. Kolozsvár, 2009, EME, 307.

A szülőfaluról, Torockóról a festőnek egy rajza került reprodukálásra, tehát közvetve hozzáférhetővé vált. A *Torockó látképe Borév felől* című, 1877-ben készült ceruzarajz a *Jókai Erdélyben* című, 1925-ös kiadványt illusztrálja.⁵¹

Torockó népművészete, színes népviselete, fehér falú házsorainak ritmikus rendje már pályája kezdetétől témát kínált számára. Ez még akkor is nyilvánvaló, ha ilyen jellegű festményeinek és rajzainak többnyire csak címét ismerjük. Mikor Ligeti Antal festőművész külföldi utazásairól hazatérve 1885 nyarán végiglátogatta a kolozsvári alkotókat, éppen Sárdi volt az, aki Torockó táji szépségeit különösen figyelmébe ajánlotta. Ligeti így indult tovább tájképezni a torockói völgybe, majd tovább Abrudbánya felé.⁵²

Sárdi figyelme kiterjedt a másik néprajzi szigetre, Kalotaszegre is. 1884 augusztusában ifj. Vastagh Gézával Bánffyhunyadra és környékére látogattak. Mindössze egy héttel azután, hogy Telepy Károly és Bruck Lajos kereste föl e vidéket, akiket a szakirodalom úgy tart számon, mint a kalotaszegi festői témákat korán és programszerűen megörökítő alkotókat.⁵³

A festő kedvet érzett néhány kompozíciós téma földolgozására. Egyik ilyen képe, pontosabban már említett rajza, az Erdélyi Közművelődési Egyesület, az EMKE megrendelésére készült.

Kolozsvár ünnepi eseménye volt 1885. augusztus 31-e, az EMKE alakuló közgyűlése. Az egyesület, amelynek fáradhatatlanul lobogó szelleme Sándor József volt, aki a kezdetekkor alapszabályzatát is megfogalmazta, azt a célt tűzte maga elé, hogy az erdélyi magyarság szórványosodásának útját állják, kulturális és népjóléti fölemelkedését minden eszközzel segítsék. Ez a nemes cél lelkesítette azt az impozáns tömeget, amely az alakuló ülésre Kolozsvárra érkezett. „*Oly nagy az érkező vendégek száma – olvasható az EMKE évfordulás emlékkönyvében –, hogy Kolozsvár összes bérkocsija és magánfogata nem elég a vasúttól az érkezők beszállítására.*”⁵⁴ Sárdi rajza éppen ezt a lelkes pillanatot örökítette meg. A tollrajzon a városfőtér keleti oldalát, a Szent Mihály plébániatemplom és a Bánffy-palota közötti teret tölti meg a városháza felé haladó tömeg. Már alig fér be egy-két kocsi a pályaudvar felől érkezve, mert a sokaság minden helyet betölt. Zászlók lengenek, a vendégeket üdvözlő kolozsváriak kalapja emelkedik a ma-

⁵¹ Tabéry Géza – Incze Ernő: *Jókai Erdélyben*. Nagyvárad, 1925. Újraközölve: Murádin Katalin – Murádin Jenő: *A Székelykő alatt. – Torockó és környéke a képzőművészetben*. Kolozsvár, 2012, Exit Kiadó, 28.

⁵² *Ligeti Antal*. Magyar Polgár, 1885/137., 2.

⁵³ *Kalotaszeged...* Magyar Polgár, 1884/190., 4.

⁵⁴ Pákéi Sándor József: i. m. 92.

gasba. Az utóbb érkezők alakja, arca még természetűen rajzolódik ki, majd minden eggyé sűrűsödik, a tömeget érzékeltetve. A kép színes alapnyomásban bekerült a fentebb idézett 1910-es emlékkönyvbe, és eredetije is megmaradt a kolozsvári Egyetemi Könyvtár metszetgyűjteményében.⁵⁵

Valamivel korábban, 1883-ban nagyméretű oltárkép megfestésére vállalkozott. A Bihar megyei (ma Hajdú-Bihar) nagyközség, Hosszúpályi római katolikus temploma számára festett egy Mária-képet (Maria immaculata), Zichy Ernőné fölkérésére. A gróf Zichy család a nyírségi falu egykori kegysura volt, nemes vonalú udvarházuk ma is áll a helységben. Talán ez a megbízás adott ösztönzést Sárdinak, hogy egyik írásában az egyházi festészetéről értekezzen.⁵⁶

Essék szó itt végezetül Sárdi István legismertebb képéről, a *Reneszánsz házak Kolozsvár főterén* című festményéről. Első pillantásra a festmény fantázia-képnek tűnik, de a valóságban mégsem az. Kolozsvár régi városképéhez, az északi házsor arculatához századokon át meghatározó módon illettek hozzá ezek a nyitott padlásterű egyemeletes épületek. Két egymás mellett álló, egymáshoz nagyon hasonlító reneszánszkori építményről van szó, a Rósás-házról és szomszédjáról. Jósika Miklós 1836-ban megjelent *Abafi* című romantikus regényében a Rósás-háznak még pontos képét vetítette elénk. „A lak emeletes volt, egészen új, szerfölött magas födele vörösre festve, s elül hegyes, toronyforma csúcsba végződött, s annyira kinyúlt, hogy a legnagyobb záporban ázás veszélye nélkül lehetne a ház előtt mulatni.”⁵⁷ A nyitott padlás raktárnak szolgált, ahova az árukat csigával lehetett fölvtatni. A történeti hagyomány szerint a padlások valamikor színpadul is szolgáltak, nyitott terükben tartotta Felvinczi György az 1690-es évek elején színielőadásait, amelyeket a közönség a piacról nézett. Ezt Kelemen Lajos is följegyezte, megemlítve, hogy e házaknak, „még az 1870-es évek elején is” ilyen kinézete volt.⁵⁸

Sárdi István is láthatta tehát még ifjú korában a két ereszes házat, amelyeket azután két fázisban tüntettek el a későbbi építkezések. A festőt a nosztalgia is vezette, hogy megörökítse a városnak ezt a történelmi képét.

⁵⁵ Sárdi István: *A küldöttek bevonulása az EMKE alakuló közgyűlésére*. Tollrajz, 163×244 mm, j.b.l. Sárdi 1885. A kolozsvári Egyetemi Könyvtár metszetgyűjteményében, ltsz. XVII/99/a

⁵⁶ Sárdi István: *Keresztény egyházi festészet*. Erdélyi Híradó, 1888/119., 5.

⁵⁷ Jósika Miklós: *Abafi*. Bukarest, 1958, Ifjúsági Könyvkiadó, 52.

⁵⁸ Kelemen Lajos: *Kolozsvár építészeti és művészeti emlékei a XIX. század közepéig*. In Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok*. II. köt. Bukarest, 1982, Kriterion Könyvkiadó, 133.

A házak esetében Sárdi az ábrázolás pontosságára törekedett. A reneszánsz faragású ablak- és ajtókeretek berajzolására, de még a cégtáblákra is gondja volt. Így jelenik meg képén – a korabeli reklámokban is gyakran emlegetett Karvázy József „*csákigorbói nádméz raktára*” és Gáll János üzlete vagy műhelye. Ezt az építészeti rendet oldotta föl egy késő biedermeieres-romantikus jelenet, a kolozsvári utcaképek jellegzetes kútjai egyikénél vizet merő asszonyok csoportképpel és egy, a főtér sarkán lendületesen beforduló postakocsival. Ezzel a festői-ségében is kiemelkedő, dokumentum értékű képével Sárdi is csatlakozott azokhoz a kolozsvári festőkhöz (Melka Vince, Gráf Jakab), akik előszeretettel választották témáikat a város történeti-építészeti emlékei sorából.

A festmény még Sárdi életében került az EME képtára tulajdonába.⁵⁹ Ma az Erdélyi Történelmi Múzeum birtokában van, mint várostörténeti szempontból fontos művet nem adták át az 1952-ben újraalakult kolozsvári képtárnak.

A derékba tört pálya

Élete delén, alig több, mint negyvenöt évesen kötötte ágyhoz egyre súlyosbodó betegsége Sárdi Istvánt. Gerincvelő-sorvadás, a tabes dorsalis hatalmasodott el rajta. Ugyanaz, az akkor még gyógyíthatatlan neuroszifilitikus kór végzett vele, mint Munkácsyval. Iskolai értesítők tanúsítása szerint 1889 novemberétől három hónapi betegszabadságra ment, 1891–92-ben teljes évet hiányzott. A következő tanévtől nyugdíjazták. Ágyba fekvő betegként élte le utolsó tíz évét, miközben látása lassan elhomályosult, majd szeme világát teljesen elvesztette. Csak derűs természete tartotta életben, családja számára is kevesebb teherként. Utolsó napjaira a Karolina kórházba kellett szállítani. Ott hunyt el 1901. április 8-án. A Házsongárdi temetőben, rokonai sírjában nyugszik, de neve a síron nincs feltüntetve.⁶⁰ A kolozsvári lapok és az unitárius egyház folyóiratának halotti jelentése mellett a budapesti Műcsarnok folyóirat méltatta röviden *Egy magyar művész halála* címmel az elhunytat.⁶¹ Az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság ülésén Pákei Lajos tett javaslatot arra, hogy társadalmi összefogással, gyűjtéssel teremtsenek alapot Sárdi István sírjának egyszerű sírkövel való megjelölésére.⁶² Erre azonban nem került sor.

⁵⁹ A Beszerzési Naplók *Négy ház Kolozsvár főterén* címmel tüntették föl. Olaj, vászon 51×58 cm, az Erdélyi Történelmi Múzeum birtokában.

⁶⁰ Nyugvóhelye az I.b. parcella 119. számú sírja.

⁶¹ Keresztény Magvető, 1901/2., 118.; Műcsarnok, 1901/15., 206.

⁶² *Képtárlat Kolozsvárt*. Újság, 1901/158. .2.

A család, amely addig is nehéz körülmények között élt a városperemi Kül-Monostor utca 46. szám alatti házukban, a festő hosszas betegsége miatt egyre nyomasztóbb szükségét szenvedett. El kellett adniuk a képeket, rajzokat és, fájó szívvel, a két Munkácsy-relikviát is. Az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság 1900-ban 100 koronás támogatásban részesítette a nyomorgó művészt. Az elhunyt festőre való emlékezés jegyében válogatták be egy munkáját, *Tanulmány* címmel az Erdélyrészi Szépművészeti Társaságnak a kolozsvári Mátyás-szobor fölavatásakor, 1902 októberében szervezett bemutakozó tárlatára.⁶³ Amikor pedig dr. Pósta Béla kitartó munkálkodása nyomán 1913-ban megnyílt az Erdélyi Nemzeti Múzeum képtára, a látogatók mindjárt az első teremben Sárdi István festményeivel találkozhattak. Deák Ferenc és id. Szilágyi Ferenc portréi kaptak helyet a Bástyá utcai múzeum emeleti teremsorában berendezett képtárban.⁶⁴

Évtizedekig azután kevés szó esett Sárdi Istvánról. Pákei Lajos, majd az erdélyi reneszánszszal foglalkozó Balogh Jolán⁶⁵ és Csabai István írt róla méltatólag. Utóbbi, éppúgy, mint a Kolozsvár múltjával foglalkozó helytörténészek, a reneszánsz házakat megörökítő festménye nyomán említették.⁶⁶ A festőnek ezt az ikonikus jellegű művét számos kiadvány reprodukálta, képeslap is készült róla.

A festő leszármazottja, Buzás Pál zenetanár tett elsőként kísérletet arra, hogy a pályakép főbb vonulatait legalább egy összegező tanulmányban fölrajzolja.⁶⁷ Írásához kitartó szorgalommal gyűjtötte egybe a föllelhető levéltári és képtári adatokat, a korabeli sajtó említéseit. Szembesülnie kellett azonban a leküzdhetetlen nehézségekkel is. A művek, a hagyaték követhetetlen szétszóródásával és nemkülönben a családi iratok megsemmisülésével. Ez utóbbiak a neves fényképész, Sárdi Elemér (1907–1981) műtermében, illetve lakása pincéjében voltak, de hányattatásuk miatt elpusztultak. Az mindenképpen Buzás Pál érdeme, hogy Sárdi István művészi-szellemi hagyatékát illetően adósságunkra figyelmeztetett.

⁶³ *Erdélyrészi Szépművészeti Társaság, 1902. évi múkiállítás Kolozsvárott.* Katalógus.

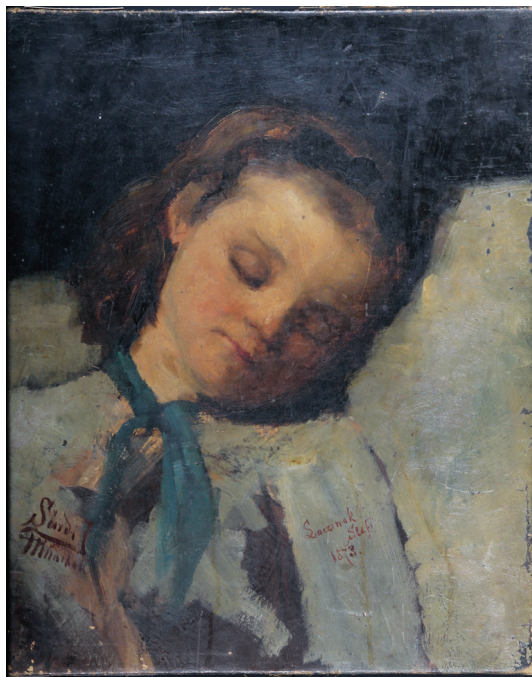
⁶⁴ Útmutató az Erdélyi Nemzeti Múzeum képtárában, Kolozsvár, 1913.

⁶⁵ Balogh Jolán: *Kolozsvár műemlékei.* Budapest, 1935. 23–24.

⁶⁶ Csabai István: *Egy tér életrajza.* Szépművészet, 1942. 109–110.

⁶⁷ Buzás Pál: *Az éltében-holtában balsorsú képzőművész.* Művelődés, 2009/4., 8–10.

Alvó kislány.
Olajfestmény, München 1873

Reneszánsz
házak
Kolozsvár
főterén.
*Olajfestmény
az 1870-es
évekből*

Kolozsvár égése 1876-ban.
Reprodukálva Tauffer Gyula fényképén

Bem József. *Bálint Benedek fametszetes áttételében*

Az EMKE küldötteinek kolozsvári bevonulása
 1885. augusztus 31-én